

Din Ardeal

— Politica noastră memorandistă —

Pînă la 1848, ba am putea susține că pînă chiar la 1881, cînd s'a întemeiat partidul nostru național, poporul român din statul ungar politicește nu avea o organizare comună. Am și arătat, în articolul precedent, cum în veacurile XVII și XVIII Românii ardeleni luptau *singuri* și băteau stăruitor la porțile Burgului din Viena.

Ceea-ce nu însemna însă că Românii din Ungaria propriu zisă și din Banat ar fi făcut *altfel* de politică. Nu. Ci pe cînd ardelenii erau în plină politică *memorandistă*, cum s'ar zice, ceilalți apuseră și ei drumul Vienei. Aceleași cauze nasc aceleași efecte. Regimul din Ungaria nu era nici el mai binevoitor față de Romîni de cum se dovedise cel din Ardeal. Se impunea deci; ca sprijin să caute și ei numai la tron. La Dieta dela Pojon și apoi la cea din Budapesta, zădarnic se duceau. Nu-i asculta nimeni!

De altminteri chiar dacă n'ar fi avut pilda fraților din Ardeal, chiar dacă n'ar fi știut și auzit despre lupta marelui episcop Klein, Românii ungureni și bănățeni aveau exemplul Sîrbilor, cu cari trăiau în comunitate *bisericească*, ceea-ce pe atunci îmbrățișa întreaga viață publică națională. La 1790 Sîrbii ținuseră congres național, redactînd un memorandum prin care rugau Coroana să sancționeze o mulțime de privilegii, să le delimiteze teritoriul național, pentru ca astfel să se poată constitui în persoană morală (*federație națională*), precum cereau și complectă libertate religioasă și cancelarie aulică sîrbească...

Era firesc, ca dacă Sîrbii se adresează Coroanei, Românii, cari sufereau și pe urma regimului *politic* maghiar și erau loviți tot așa din partea administrației *bisericești* sîrbești (pe care o căutaseră și primiseră pentru a scăpa de *unire!*) să caute și ei scut la—Coroană.

Fîind într'o situație mai grea, de oarece întreg clerul lor gemea sub tirania ierarhiei sîrbești, Românii din Banat și Ungaria propriu zisă abea la 1813 se învrednicesc și ei să dea semne de viață.

Ajungînd sub cîrmuire bisericească sîrbească, bine înțeles că Românii ungureni și bănățeni sufereau, poate mai mult de cît chiar frații

lor din Ardeal. Cu nimic călugării sîrbi nu erau mai de treabă de cît jesuiții. De aceia grija lor de căpetenie și dorința cea mai mare a fost să scape de prelații sîrbi. La 1814 Romîni din eparchia Aradului adresează Coroanei un memorand în care cer ca pe viitor să li se dea episcop român.

„Neamul și preoșimea romînească din diecesa Aradului, de legea grecească neunită, cu cea mai aplecată și credincioasă supunere ingenunchînd, îndrăznește a se ruga, ca după inoartea acestui episcop Pavel Avacumovici, după milostiva sa îndurare, M. Voastră să binevoiască a le da lor episcop de neam român, cu sîngele și cu *inima romînă!*“..

Așa începe memorandumul.

Cu multă demnitate, lapidar și bărbătește, vrednicii aradani spun apoi întreaga lor durere.

„Augustule Impărate și apostolice Crai!—urmează ei—Dă-ne îndrăzneală, ca pricinele adevărate ale tuturor întimplărilor sau răutăților acestora, de cari omenirea se înfiorează, cu fiască credință să le înșirăm.

„Depărtată să fie toată urăciunea și toată pisma neamului romînesc și a clerului, către neamul sîrbesc, fiind tot de-o lege cu el și avînd asemenea dreptate a țării. Ci tot de am trebui să spunem, ce e drept, cauza mai sus spuselor urmări¹⁾ rele nu este tocmai neamul sîrbesc, ci cu adevărat *privilegiile acelei părți a neamului acestuia*, cu milostivire dăruite...

„Nu doară ne înșelăm, sau mai virtos fiindcă toate privilegiile, cari ar împedica dreptul altuia, rămîn fără nici o putere,—toate relele mai sus pomenite nu înaltelor îngăduințe sau cuprinderilor datelor privilegii și cesaro-crăieștilor înalte privilegii, *ci cu totul clerului celui mare sîrbesc le ascriem*, care cu vicleană măiestrie, sub forma privilegiilor, făcînd întrebuițare, a căutat și a lucrat ca nesimțit să înșele și să prindă pe Romîni în lanțul seu, cari Romîni dimpreună cu clerul lor, pentru prostia și neștiința sa, fiindcă de o lege sunt, n'au priceput înșelăciunea Sîrbilor, și de abia în ziua de astăzi s'au deșteptat din somnul cel păgubitor.

După ce își spun părerile asupra originii romane a „nației romînești“, lucru asupra cărui „nu este îndoială“, și arată greutățile ce au suportat Romîni, autorii memorandumului dau interesante relații statistice: *față de 80.000 Sîrbi cari ne stăpîneau, erau 300.000 Romîni.*

Privitor la felul administrației bisericești, se scrie:

„Toate lucrurile și trebile consistorului în mai sus numitele diecese (Arad, Temișoara și Virseț) se poartă în limba sîrbească, apoi însuși episcopul, cu cea mai mare parte a asesorilor născuți sîrbi, *nu știu romînește*, și pușinii asesorii de Romîni, unde se află, *nu știu sîrbește.*

1) Se spune în memoriul că Romîni sunt cel mai înapoiat popor: incult, gata de gilceavă și revoltă, hoți etc.

De unde sentințele și hotărârile consistorului nici asessorii românești, *nici Românul cel cu cauza nu le înțelege*, nici îl întreabă, *nici îl ascultă să grăiască vre-un cuvânt pentru sine în judecata episcopescă*....

Aceleași plângeri le adresează României lui Francisc Iosif I la 1892 cu singura deosebire că *memorandumul cel din urmă* se plinge încontra guvernului politic unguresc, la care se potrivește întreg pasagiul de mai sus, înlocuind cuvântul „consistor“ cu cel de „guvern“, și pe cel de „sîrbesc“ cu „unguresc“...

Mai este apoi o deosebire, și încă mare: la 1814 am avut de suferit și dela „asessorii consistoriali“ sîrbi și dela agenții stăpînirii politice. Azi avem de furcă numai cu aceștia din urmă. De tirania patriarhiei dela Carloviț ne-a scăpat marele Șaguna. Și suntem în așteptarea unui Șaguna care să ne nintue de nedreptățile agenților (asessorilor!) politicei șoviniste actuale, convingînd Coroana și pe bărbații de stat ai țării, că o națiune romînă, cu largi drepturi politice și la adăpost de șicanele de tot felul, este numai spre mărirea Coroanei și țării patriei!

În memorandumul dela 1814 al arădanilor ni se face de altiei nu numai tabloul suferințelor îndurate pe urma „clerului celui mare sîrbesc“, ci avem înfrînsul și o mărturisire prețioasă privitoare la bunătatea Coroanei față de Romîni. La sfîrșitul memorandumului, unde se înșiră bună-tățile ce ar isvorî dacă li s'ar acorda Romînilor episcop romîn, se scrie:

„... fără cit că după pilda Romînilor de legea grecească neunită din Țara Ardealului să li se dea episcopi de neam romîn, sub a cărui priveghere institutul de învățămînt, *intemeiat prin mila Majestăței Voastre în Ardealul vechiu*, cum se cade fiind scutit, *să poată înflori*“...

Pentru serviciile ce Romîniei arădani au adus Coroanei în războiul cu Napoleon I, se știe: Împăratul li-a dat slobozenie să-și ridice un institut de învățămînt, preparandic pentru pregătirea învățătorilor, din care s'a desvoltat falnicul seminar de azi. Va să zică și *cea dintîi școală mai înaltă a Romînilor din Ungaria s'a ridicat „prin mila Împăratului*“.

Adevărat că Romîniei au vărsat destul sînge pentruca Împăratul să se simtă îndemnat a le acorda atîta—„mila“... D'asemeni se știe, că petiția lor dela 1814 a rămas *neluată în seamă*. Nu e mai puțin adevărat însă, că a fost un semn de osebită bunăvoință din partea Coroanei acordarea întemeierii, institutului romînesc de cultură, după cum de asemeni e fapt, că mai tîrziu *metropolia Romînilor din Transilvania și Ungaria se reîntemeiază tot prin bunăvoința Coroanei*, a M. Sale Împăratului și Craiului Francisc Iosif I.

*

Nu acest memorand este însă singurul act de simțire națională a Romînilor din Banat și Ungaria propriu zisă, ci chiar la 1778 ei au dat dovadă că nu vor să fie slăbiți în sentimentele lor pentru neam, ci din contră: pretind toate condițiunile necesare desvoltării vieții naționale.

La 14 Aprilie 1773 consiliul de război din Viena s'a adresat comandai militare din Timișoara ordonându-i să intervină în mai multe afaceri școlare ale regimentului iliric de graniță cărui (împreună cu Sîrbii) aparțineau și Romîni. Se impută că: 1) s'au făcut mai multe schimbări în personalul didactic *fără a se fi cerut prealabila incuviințare* a consiliului de război; 2) prea e mare numărul (24) școalelor ilirice față cu cele (3) germane; 3) grănicerii nu prea își trimit copiii la școalele germane.

Se dau instrucțiuni pentruca în viitor aceste rele să se schimbe.

La 2 Aprilie 1774 același consiliu, *în scop de germanizare*, dispune ca în granița romînă să se înființeze două școli germane: la Mehădia și Boroviciu, iar *învățătorii*, dacă numai se poate, *să fie catolici*, după cum tot atunci, s'au octroat asupra bisericii gr. or. o mulțime de schimbări, privitoare—se înțelege—îndeosebi la *administrația* bisericească.

Nici Sîrbii nici mai ales Romîni, n'au vrut să tolereze acest amestec al militarilor în afacerile lor bisericești. Sub presiunea sentimentului obștesc, metropolitul Vichentie Ioanovici dela Carloviț adresează Împăratului la 27 Ianuarie 1778 un memorandum (tradus în „Cartea de aur“ a lui T. Păcățianu, v. I, pag. 91), în care se spune că „națiunea neunită“ și „clerul de jos“ e revoltat în contra Metropolitului și în contra tuturor episcopilor sufragani, din cauză că în decurs de patru ani: 1) au fost șterse de două ori numeroase sărbători precum a ieșit și vestea că s'ar introduce calendarul romano-catolic și apoi va urma unirea; 2) din Ciaslov a fost ștearsă o figură; 3) s'au făcut schimbări în Abece-darul slavon și valach; 4) și în catechism; 5) în Păscălie d'asemeni s'au făcut modificări; 6) în Psaltire a fost trecut simbolul sfîntului Atanasie; 7) se procedează aspru cu toate catechismele prezentate la censură pentru a fi tipărite... Scurt: „națiunea e împedecată în exercițiul religiunii și de aceea *nu poate fi liniștită*“...

Se cere ca Împăratul să aibă grijă „asupra tipografiei ilirice“, „ca să fie prevăzută cu litere mai bune“, se spune apoi: „s'a născut mare nemulțumire fiind-că privilegiile acordate din partea domnului preainate nu sînt date numai mitropolitului și episcopilor, *ci întregului cler și întregii națiuni*, iar din partea acestora n'a fost nimeni la Sinod și nimeni n'a dat sinodului (întrunit în Carloviț la 1774 și 1776) plenipotență să se dimită în acțiunile sale la scormonirea afacerilor de privilegii, pentru-că spre a delibera asupra lor nu sinodul, ci congresul național trebuie să fie convocat.

În sfîrșit, după ce își spune părerile și cere concesiile în mai multe afaceri de salarisare și liberă alegere, precum și la monăstiri și călugări, metropolitul își rezervă dreptul a spune altădată mai multe.

Într-o a doua adresă, înaintată curînd, într'adevăr, metropolitul Ioanovici cere ca și clerul gr. or. să fie socotit egal cu cel catolic și *să se șteargă pedeapsa corporală a acestor preoți*; mulțumește pentru ridică-

rea unui gimnaziu național cu alumneu și exprimă speranța că limba națională va fi respectată în școlile elementare iar în școlile catolice (mai înalte) copiii „națiunii ilirice” să fie primiți fără nici o greutate... Se plinge de tendența de germanizare, „de trimiterea copiilor neuniți cu forța la școalele germane, pe cînd școalele adaptate, după religie, pe seama limbei naționale, sunt afite de neglese”... Se cere deci ca și aceste școli și învățătorii lor, să-și aibă întreținerea din același fond ca cele catolice și să fie puși sub supraveghierea nu a comandai militare, ci a consistorului respectiv...

E de înțeles, că după-cum Ungurii dela Curte căutară să paralizaze ori-ce acțiune și rezultat favorabil Sîrbilor, ale căror privilegii (date de Leopold I la 1690) erau un ghimpe în ochii lor,—tot așa și Sîrbii: în ori-ce acțiune bisericească și de caracter politic căutară să iasă și să stee dinșii în frunte, iar Romîni mai la urmă. Că în ce stare de plîns eram, se învederează și din faptul, că nu era cine să ne apere, ci cauza noastră era susținută de un mitropolit *sîrb*, care nu putea să aibă o dorință mai mare decît să ne desnaționalizeze.

Cu toate acestea, petițiile mitropolitului Ioanovici au avut urmări bune și pentru Romîni. Cei dela Viena nu au mai forțat germanizarea și au dat o mai mare atenție liberității confesionale a „națiunii ilirice”, după cum au respectat și drepturile limbii romînești. Nu li s'au acordat Sîrbilor și Romînilor toate cîte au cerut, dar la compunerea așa zisului „*Declaratorium illyricum*” dela 1779, care regula situațiunea lor bisericească, s'a ținut cont de multe, ceea-ce a avut un bun efect asupra dezvoltării ulterioare a bisericii noastre. În tot cazul: a fost un noroc și pentru noi și pentru Sîrbi, că aveam a face cu aulicii dela Viena, iar nu cu staturile maghiare, de cele mai multe ori în luptă și cu Viena și cu naționalitățile.

E, în ori-ce caz, de înregistrat faptul, că ceea-ce „națiunea illyrică” ceruse în congresele dela 1769 și 1774 și ce accentua și memorandumul dela 1778 înmanuat de metropolitul Ioanovici împărătesei Maria Terezia: ca *bisericii gr. or. să i se dee dreptul de ași alege episcopii și pe mitropolit* („așa cum era obiceiul în vremurile de demult, supunînduse Curții actul alegerii spre preainaltă aprobare”), și „*să nu să trimită comiser regal la sinod*”,—bisericii gr. orientale romîne i s'a acordat prin Statutul exoperat de metropolitul Șaguna, după cum tot în virtutea acestui statut avem *congresul național bisericesc*, pină ce la Sîrbi comisarii regali, numiți de guvern, continuă a lua parte la desbaterile supremei lor corporațiuni bisericești întrunită la Carloviș, după cum nici alegerile de episcopi nu cad în competența sinoadelor alese de *popor*. Tot așa, biserica romînă greco-catolică este încă tot în stadiul ortodocșilor dela începutul veacului. La 1814 *Romîni arădani* rugau pe Împăratul: „*Excelenției Sale metropolitului Carlovișului, să binevoiască timpuriu a-i porunci, ca nu după introdusul obicei, în sinodul seu sîrbesc să alegă episcop pentru diecesa romînească; așîderea să se milosti-*

vească a îngădui clerului diecesan, ca după norma și orînduiala clerului neunit din Ardeal, să se aleagă trei candidați romîni pentru episcopatul acestei diecese, și pe aceștia să-i propună prin decasterii M. Voastre pentru milostiva numire. Episcopii bisericii romîne gr. cat. și azi sînt numiți de guvern și numai pentru înalta demnitate de metropolit, sinodul (compus numai din cler) alege trei candidați... de față fiind comisarul regal.

Invinuiri nu se pot însă aduce, pentru toate acestea, Coroanei, ci în urma schimbării dela 1867, le rămîne așa zicînd exclusiv miniștrilor responsabili maghiari sarcina să chibzuiască asupra unei autonomii bisericești și pentru frații noștri gr. catolici. Sîrbii așteaptă și ei de mult ca sub constituționalismul maghiar să li se facă parte cel puțin de atîta, cît avem sub domnia autocrată militară vieneză.

Pînă la jumătatea veacului XIX atît Romîni din Ardeal cit și cei din Ungaria propriu zisă și din Banat, după cum se poate vedea din memorandele lor, ceruseră intervenția Coroanei mai ales în afaceri bisericești. Singur Klein vedea mai departe și solicita cu stăruință și înlesniri—drepturi—de caracter politic. D'aci încolo memorandele Romînilor își schimbă cu desăvîrșire tonul. Marea redeșteptare dela 1848 i-a făcut și pe Romîni să se preocupe nu numai de afacerile bisericești, ci să între în luptă și să ceară intervenția Coroanei în afaceri politice naționale.

Intr'un viitor articol vom trata și această epocă a luptelor noastre.

I. Russu-Șirianu